

Received/Makale Gelis 02.12.2022
Published /Yayınlanma 31.01.2023
Volume/Cilt (Issue/Sayı) 7(26)
ss / pp 42-49

<http://dx.doi.org/10.37242/pejoss.4293>
Research Article /Araştırma Makalesi
ISSN: 2687-5640
pejoss.editor@gmail.com

Halit YAYLACI

<https://orcid.org/0000-0002-7525-3999>
MEB, Hatay / TÜRKİYE

Mehmet YAYLACI

<https://orcid.org/0000-0003-1850-8569>
MEB, Hatay / TÜRKİYE

Halil YALÇIN

<https://orcid.org/0000-0003-0861-1490>
MEB, Hatay / TÜRKİYE

Hüseyin Serdar KARAGÖZLÜ

<https://orcid.org/0000-0003-3993-2692>
MEB, Hatay / TÜRKİYE

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ MARSHALL PLANI VE ETKİLERİ

THE MARSHALL PLAN AND ITS EFFECTS ON TURKEY-USA RELATIONS DURING THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD

ÖZET

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimde oyların büyük çoğunluğunu alan Demokrat Parti iktidara geçmiş ve böylelikle; Türkiye’de 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı el değiştirmiştir. Demokrat Parti, iktidara geldiği dönemde siyasal konumunu korumak için Batı ile iş birliğine yönelmiş; özellikle ABD ile yakın ilişkiler kurmaya ve bu ilişkileri çeşitlendirmeye çalışmıştır. Demokrat Parti yöneticileri Kıbrıs sorunu, Balkan Paketi ve Ortadoğu siyaseti gibi konularda ABD ile ne kadar uyumlu olunursa o derece dış yardımlardan faydalanacağını düşünmüştür. Dolayısıyla; Türkiye bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilere büyük önem vermiş, Türkiye’nin NATO’ya girmesi ve Marshall Yardımları gibi gelişmelerle süreç devam etmiştir. Ancak; ekonomik anlamda alınan yardımlar ve destekler bir süre sonra Türkiye’nin ekonomisini Batı’ya bağımlı hale getirmiştir. Bu çalışmada; Demokrat Parti döneminin dünya siyasetine ilişkin tutumu, ABD ile ilişkileri, Marshall yardımları ve bu yardımların siyasi ve ekonomik sonuçlarının analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Amerikan ilişkileri, Demokrat Parti, Marshall Planı, Türkiye’nin NATO’ya Girişi.

ABSTRACT

The Democratic Party, which won the majority of the votes in the election on 14 May 1950, went to power and thus changed the power of the 27-year Republican people’s Party in Turkey. When it came to power, the Democratic Party moved to cooperate with the West to maintain its political position, especially to establish close ties with the United States and diversify these relations. Democratic Party executives have considered that the more compatible they are with the United States on issues such as the Cyprus issue, the Balkan Pact, and Middle East politics, the more foreign aid they will benefit from. Therefore, Turkey has given a great deal of importance to Turkish-American relations at this time, and the process has continued with developments such as Turkey’s entry into NATO and Marshall Assistance. However, economic aid and support soon made Turkey’s economy dependent on the West. The study aims to analyze the political and economic consequences of the Democratic Party’s era on world politics, its relations with the United States, Marshall aid, and this aid.

Keywords: Turkish-American relations, Democratic Party, Marshall Plan, Turkey’s Entry into NATO.

1. GİRİŞ

1950’li yıllarda Demokrat Parti hükümetleri, ABD ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında konumunu korumak amacıyla ABD ile birlikte hareket ederek dünya siyasetinde de yerini korumak istemiştir. Demokrat Parti yöneticileri Kıbrıs sorunu, Balkan Paketi ve Ortadoğu siyaseti gibi konularda ABD ile ne kadar uyumlu olunursa o derece dış yardımlardan faydalanacağını düşünmüştür.

Demokrat Parti’nin iktidarda kaldığı 10 yıllık sürede Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmuştur. Dış İşleri Bakanlığı da 5. Menderes hükümeti dönemine kadar Fuat KÖPRÜLÜ, 5. Menderes hükümeti döneminde ise Fatin Rüştü Zorlu tarafından yönetilmiştir. Bu tablo bize kendi içinde sürekliliği bulunan bir dış politika siyaseti yürütüldüğünü gösterir (İkiz, 2016).

Türkiye ellili yıllarda Ortadoğu siyasetine büyük önem vermiştir. Ortadoğu bu dönemde Dünya siyasetinde önemli gelişmelere sahne olmuş ve Soğuk Savaş'a özgü vekalet savaşlarının da yaşandığı bir bölge olarak ortaya çıkmıştır. Demokrat Partili yöneticiler, ABD ve SSCB arasında yaşanan gerilimlerde ABD yanlısı bir politika izlemeyi bir fırsat olarak görmüşlerdir. Türkiye bu dönemde; Ortadoğu ve Balkanlarda güvenlik düzenlemelerinin bir parçası olacak ittifaklar oluşturmaya çalışmış ve Balkan Paktı ve Bağdat Paktı'nın kuruluş ve gelişiminde öncü rol oynamıştır. Demokrat Parti döneminin bir özelliği de siyasal İslamcılığın gelişimidir. 1925 Takrir-i Sükûn döneminde kapatılan yayınlar yeniden başlatılmış ve dinsel içerikli taleplerin siyasallaşması da kolaylaşmıştır. 1950'li yılların bir diğer özelliği; Dışişleri Bakanlığı'nın devlet yapılanması içindeki konumunun belirgin bir biçimde ağırlık kazanmış olmasıdır (Özcan,2015).

2. 1950'Lİ YILLARDA DIŞ POLİTİKA

2.1. Kore

Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında dünya siyasetindeki gelişmeleri siyasal konumunu koruyacak şekilde ele almıştır. Kore'de başlayan savaş ve Birleşmiş Milletler'den gelen katılım çağrısı, Demokrat Parti için bir fırsat olmuş ve Kore Savaşı'na katılım kararı alınmıştır. Bu davetin bir fırsat olarak görülmesindeki başka neden ise Türkiye'nin NATO'ya kabulünü kolaylaştıracağına inanılmasıydı. Ancak; yapılan üyelik başvurusu NATO tarafından kabul edilmemiştir. Savaşa katılım kararı sürecinde başta CHP olmak üzere muhalefet partileri karar sürecinde dışlanmış hissetmiştir. Karara katılmak ve paydası olmak isterken Demokrat Parti kararı sahiplenmiş ve milli bir mesele olarak ilan etmiştir.

Karar sonrasında Türkiye sınırlarından binlerce kilometre uzakta yaşanan bir sorun için savaş kararının kamuoyunda duyurulması ve meşrulaştırılması da önemli bir konudur. Bu konu kamuoyuna komünizme karşı bir mücadele olarak yansıtılmış ve ayrıca Kore'ye asker göndermenin dini ve siyasi açıdan bir zorunluluk olduğu öne sürülmüştür. Ancak; Kore'den gelen kayıp haberlerinin artması, Türk tugayının ağır zayıat vermesi üzerine ve işlerin beklenildiği gibi gelişmemesi üzerine; Demokrat Parti savaş siyasetine son verir ve Kore Savaşı unutulur.

2.2. Nato

1950'lerde Türkiye; Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu nasıl yıkmaya ve paylaşmaya çalıştığına tanıklık etmiş bir kuşak tarafından yönetilmekteydi. Bu kuşak için NATO'nun kuruluşu, Avrupalı güçlerin ABD öncülüğünde bir araya gelmesi anlamına geliyordu ve Türkiye NATO'ya alındığı takdirde istemediği seçimler yapmak zorunda kalmayacaktı. NATO'ya alınma konusunda partiler üstü bir irade hâkimdi. İktidar cephesi de muhalefet cephesi de NATO'yu askeri bir örgütlenmeden çok, küresel ekonomik bir kurulum olarak görmüştür.

1949 Çin Devrimi ve sonrasında SSCB'nin ilk nükleer silah denemesini gerçekleştirmesi, ABD'yi yeni bir savunma politikası geliştirmeye mecbur etti. Türkiye'nin coğrafi konumu dolayısıyla, ABD SSCB'ye yakın bir ülke olan Türkiye'de de üs kurma niyetindeydi. Türkiye toprakları üzerinde SSCB'ye karşı kullanılacak, bir savaş durumunda kendisini hedef haline getirecek olan üslere izin vermesi halinde, NATO'ya kabul edilmesi gerektiğini öne sümekteydi.

23 Mayıs 1951'de Türkiye'nin NATO'ya üyeliği karara bağlandı. Türkiye NATO'ya alınacak, buna karşılık; Ankara Ortadoğu'da Batı yanlısı bir paktın oluşumuna öncülük edecekti.

NATO üyeliği ile birlikte TSK yeniden yapılanmış ve 19.yy'da Alman modeli çerçevesinde yapılan ordu, günümüzde de devam eden Amerikan modelini benimsemiştir. Ayrıca; ulusal savunma planlarında da NATO ile eşgüdümüne gidilmiştir. NATO'ya girişle birlikte bir dizi anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmalar askeri tesislerin kullanımı yanında, Türk-Amerikan ikili yardım anlaşmalarıyla birlikte uygulanmıştır. Ancak; üslerin Türkiye-ABD ortak kullanımına yönelik mi olduğu, ABD ya da NATO'nun tek başına kullanımına yönelik mi olduğu hala günümüzde bile içinden çıkılamayan tartışmalara yol açmıştır.

2.3. Kıbrıs

Kıbrıs, Türkiye'nin gündemine ellili yılların başında girmiş ve zamanla Demokrat Parti iktidarının önemli sorunlarından biri olmuştur. Demokrat Partili yöneticilerin Kıbrıs politikası, İngiltere'nin politikaları doğrultusunda şekillenmiştir.1950'de NATO'ya girmeye çalışan Demokrat Parti hükümeti, adadaki hakimiyetini tartışma konusu yapmayan İngiltere'ye kayıtsız kalmak zorunda kalmıştır. Mayıs

1954 seçimlerinde Fatih Rüştü ZORLU'nun Kıbrıs işlerinden sorumlu devlet bakanı seçilmesiyle durum değişmiştir. Zorlu, Dışişleri Bakanlığı çatısı altında bir Kıbrıs Komisyonu oluşturmuştur. Bu komisyona, Kıbrıs Türklerinin Yunanistan kadar haklara sahip olduğunun belgeleriyle kanıtlanması ve Kıbrıs Türklerinin baskılara karşı direnmesi konusunda desteklenmesi görevi verilmiştir (Özcan,2015).

Türkiye'nin bu tutumuna karşılık Yunanistan; 16 Ağustos 1954'te Kıbrıs'a kendi kaderini tayin hakkı tanınmasını istediğini Birleşmiş Milletler Genel Kurulu gündemine taşıdı. 24 Eylül 1954'te BM Genel Kurulu'nda yapılan Kıbrıs görüşmeleri sırasında Selim SARPEN; Türkiye'nin Kıbrıs'ın İngiliz sömürgeci olarak kalmasını istediğini, Kıbrıs'ın statüsünde yapılacak bir değişikliğin ancak Ankara'nın onayıyla gerçekleşebileceğini vurguladı.

Atina'nın izniyle kurulan EOKA örgütü 1 Nisan 1955'ten sonra adada İngilizlere karşı silahlı eylemlere girişir, bu gelişmelere tepki olarak Türkiye de Kıbrıs'ta Türklerin silahlanarak örgütlenmesine önyak olur. Adada gerginlik artar ve cemaatler arası çatışmalar başlar. Yunanistan'ın sorunu BM gündemine almaya çalışması, İngiltere'nin Türkiye'yi soruna taraf olmak konusunda cesaretlendirmesi, DP yöneticilerinin Kıbrıs konusunu içselleştirmeye yöneltmiştir. Böylelikle; kamuoyunun uzun zamandır ilgi gösterdiği, buna karşılık hükümetin kayıtsız kaldığı bu konu içselleştirilerek milli mesele haline getirilmiştir.

Ocak 1954'ten başlayarak; kamuoyunun Kıbrıs duyarlılığı doğrultusunda önlemler alınmaya başlamıştır. Bu önlemlerden birincisi "Kıbrıs Türk'tür" adlı bir komitenin kurulmasıdır. Komitenin başkanlığını Menderes'e yakınlığıyla bilinen Kıbrıs konusunu gündemde tutan Hürriyet'in genel yönetmeni Hikmet BİL üstlenecektir. Konferans sürerken 6 Eylül 1955'te Atatürk'ün Selanik'te bulunan evine düzenlenen düzmece bir saldırı ile başlatılan kışkırtma kısa sürede denetim dışına çıkmış İstanbul ve İzmir'de gayrimüslim yurttaşların evleri, işyerleri, mezarlıkları ve tapınaklarına yönelik saldırı ve yağma hareketine dönüşmüştür. Olaylar sırasında emniyet güçleri saldırganlara müdahale etmemişlerdir. Olayların ardından komünistler suçlanmış, bilindik solcular nezarete alınmıştır. Daha sonra aralarında olaylar sırasında askerlik görevlerini yapanların hatta ölmüş kişilerin adlarından oluşan tutuklama listelerinin hazırlanmış olduğu görülecektir. Yapılan soruşturma saldırılarda KTC (Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti) üyelerinin başı çektiğini ortaya çıkarmıştır. 87 KTC üyesi yakalanarak yargı önüne çıkarılmıştır. Hükümet olayların sorumluluğunu üstlenmiş, Yunanistan'dan özür dilenmiş, zararlar tazmin edilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra 6-7 Eylül pogromu yeniden gündeme gelmiş, olayların Londra'dan Zorlu tarafından Menderes'e gönderilen bir telgraf ile başladığına ilişkin iddialar dile getirilmiş, Yassıada mahkemeleri Menderes ve Zorlu'yu olaylar nedeniyle suçlu bularak çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Ancak; Yassıada'da istihbarat ve emniyet çevrelerinin oynadığı rol yeterince araştırılmamış, olayın arkasındaki karanlık bağlantılar ortaya konmamış, olayların başını çeken güdümlü sendikalar ile KTC'nin emniyet ve istihbarat ilişkileri tam olarak aydınlatılamamış, neticede sorumluluk devrik Demokrat Parti iktidarının üzerine yıkılarak dosya kapatılmıştır.

2.4. Bağdat Paktı

Ellili yıllar, Ortadoğu'da İngiltere yanlısı monarşilerin devrildiği, bunların yerine askeri yönetimlerin iktidara geldiği bir dönem olmuştur. Bu dönem boyunca Ortadoğu, ABD ile SSCB arasındaki küresel rekabetin yürütüldüğü bir bölge olarak karşımıza çıkar. Türkiye bu rekabet karşısında tutumunu açık bir biçimde Batıdan yana koymuştur. Bu nedenle 1952'de Mısır'da, 1958'de Irak'ta Batı yanlısı monarşileri deviren darbeler Türkiye'nin bölgesel konumunu olumsuz etkilemiş, bölge siyasetini çıkmaza sokmuştur. Mısır darbesi ile yükselen Arap milliyetçi çevreleri, 1949'da İsrail'i tanıyan, Şubat 1952'de NATO'ya giren TBMM'de yapılan Süveyş ve Tunus oylamalarında İngiltere ve Fransa'yı destekleyen Türkiye'yi samimi bulmamakta ve Ortadoğu'da sömürgeci güçlerin uzantısı gibi görmekteydi.

Demokrat Parti yönetimi iktidara geldikten sonra NATO'ya üyeliğini kolaylaştıracağı beklentisiyle ABD ve İngiltere'nin Ortadoğu'da oluşturmaya çalıştığı güvenlik örgütü kurulması girişimlerine önyak olmuştur. Hazırlık çalışmaları Demokrat Parti yöneticileri tarafından ABD ile ilişkileri yakınlaştırma ve bu ülkeden daha fazla askeri ve ekonomik yardım alınmasını sağlayacak fırsat kapısı olarak görülmekteydi. Ancak Ortadoğu'da kurulmak istenen örgüte yönelik girişimler yükselen Arap milliyetçiliğinin etkisiyle sonuçsuz kalacak, İngiltere yanlısı Irak dışındaki Arap ülkelerinden destek bulunamayacaktır.

ABD ve İngiltere; Ortadoğu'nun kuzeyinden geçerek SSCB'yi güneyden kuşatacak yeni bir örgütün kurulmasını istiyordu. Bu örgütün Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Suriye'den oluşması planlanmaktaydı. Menderes 1955 başında örgütü oluşturmak üzere bir Ortadoğu gezisine çıkacak Irak, Lübnan ve Suriye'ye yapılan ziyaretler sırasında yeni örgüte katılım konusunda sadece Irak'ın olurluğunu almayı başarabilecektir. Arap ülkelerinin zamanla örgüte katılacağı beklentisi ile ikili anlaşmalar imzalanarak işe başlanmıştır. Irak ve Türkiye Bağdat'ta imzalanan karşılıklı iş birliği anlaşması ile daha sonra Bağdat Paketi adını alacak örgütün kuruluş sürecini başlatmıştır. Bu örgüte daha sonra İngiltere, Pakistan ve İran katılacaktır. Türkiye'nin başka Arap devletlerinin de katılımını sağlamak için harcadığı çabalar sonuçsuz kalacaktır. Arap devletlerinin park dışında kalması yüzünden Bağdat Paketi hiçbir zaman etkili olamayacak, göstermelik bir kuruluş olmanın ötesine geçemeyecektir. Örgüt 1956'da Süveyş bunalımı sırasında dağılmanın eşiğine gelecek 14 Temmuz 1958'deki Irak darbesiyle etkisini büsbütün yitirecektir.

Türkiye'nin Ortadoğu siyaseti açısından Bağdat Paketi'nin yarattığı somut sonuçlardan biri de Ankara'nın İsrail ile ilişkileri üzerinde yarattığı olumsuz etki olmuştur. İsraili yetkililer Türkiye'nin BP'nin kurucusu olarak ön plana çıkmasından rahatsız olmaktaydı. Türkiye'nin, Arap ülkelerini pakta katılmaya ikna etmek için İsrail ile ilişkilerini feda edebilecek olması İsrail kanadında kaygı yaratmaktaydı. Filistin konusundaki BM kararlarının uygulanması için iki ülkenin işbirliği içinde kalındığını bildiren mektuplarının karşılıklı olarak verilmesi İsrail'in kaygılarını artıracaktır. Süveyş bunalımı sonrasında dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan BP'yi kurtarmak isteyen DP'li yöneticiler İsrail'den elçisini geri çekerek bu kaygıyı doğrulamıştır.

2.5. Süveyş

Nasır yönetiminin 26 Temmuz 1956 da Süveyş Kanal Şirketinin birleştirmesiyle birlikte başlayan bunalım, Demokrat Parti yönetiminin bölge politikası açısından önemli sonuçlarına yol açmıştır. Demokrat Parti yönetiminin bunalım sırasında tarafsız kalmak yerine Süveyş kanal şirketinin sahibi olan İngiltere ve Fransa'yı desteklemesi, Türkiye'nin bölgede Batı adına davrandığı biçimindeki eleştirilere haklılık kazandırmıştır. Bunalımın savaşa dönüştüğü evrede Türkiye'nin İsrail'i desteklemesi, BP'nin Arap ülkeleri katındaki prestijini kaybetmesine neden olmuştur. ABD'nin baskısı sonucunda kanal bölgesindeki işgal sonlandırıldığında, Nasır bu bunalımdan siyasi bir zafer kazanarak çıkar. Bu durum Ortadoğu'da DP yönetimi açısından yenilgi anlamına gelmektedir.

Süveyş sonrasında Türkiye ile İsrail ilişkileri deyim yerindeyse yer altına inecektir. Gözden uzak yerlerde yapılan görüşmeler ile ilgili olarak kamuoyuna herhangi bir bilgi verilmeyecektir. Görüşmelerin ana konusu BP'nin İsrail karşıtı kararlar almasını engellemek, güvenlik ve istihbarat alanında iş birliğini geliştirmektir, ancak bu gizli görüşmelerin somut sonuçlara yol açması için bölgede bir başka krizin yaşanması gerekmektedir. Sonuç olarak; Ankara, İsrail'in iş birliği çağrılarını ancak 14 Temmuz 1958 Irak darbesinden sonra kulak vermiştir (Kaynar,2020).

3. MARSHALL PLANI'NIN OLUŞUMU, AMACI ve TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

3.1. Marshall Planı'nın Oluşumu ve Amacı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ülkelerinde ekonomik kaynakların çoğu tükenmiş, halkın refah düzeyi oldukça düşmüştü. Oluşan bu kaos ortamı Sovyetlerin komünist propagandalarının güçlenmesine neden olmaktaydı. Avrupa'da komünist partilerin iktidara gelmesini amaçlayan işçi grevleri düzenlenmeye başlanmıştır. ABD'ye göre Avrupa maddi ve manevi anlamda güçlendirilmeliydi. Avrupa'nın Sovyetlere karşı dinlenebilmesi ancak ekonomik anlamda güçlü bir Avrupa ile mümkün olabilirdi. Ayrıca alım gücü düşük bir Avrupa ABD'yi de ekonomik alanda olumsuz etkileyecekti. ABD her ne kadar güçlü ve üretken bir ülke olsa da Avrupa'nın kalkınması Amerikan mallarının alıcı bulabilmesi adına büyük bir önem teşkil etmekteydi.

Amerikalı düşünür Lipmann'a göre Avrupa'daki ekonomik sorunun önüne geçilmezse sorun büyüyerek bütün dünyayı kaosa sürükleyecektir. Avrupa'ya tek tek ülkeler bazında değil topyekûn yardım edilmelidir. Bu şekilde ekonomik büyüme hızlanacaktır. Tüm Avrupa'yı kapsayacak planlı bir imar programı ile Avrupa yeniden inşa edilmelidir (Erhan,1996).

ABD Dışişleri Bakanı Marshall, 5 Haziran 1947 de Harvard Üniversitesi'nde bir seminer vererek Amerika'nın Avrupa devletlerine yönelik yapacağı yardımları dile getirmiştir. Avrupa'nın içinde bulunduğu durum anlatılarak, imar planı dâhilinde tüm Avrupa ülkelerini bu plana katılmaya davet

etmiştir. Marshall'a göre sürekli ve istikrarlı bir barış ortamı için dünyanın iktisadi anlamda güçlendirilmesi gerekmektedir (URL3).

3.2. Türkiye ve Marshall Planı

Marshall yardımlarının açıklanmasının sonrasında Türkiye'de bu yardımlardan faydalanmak üzere başvuruda bulunmuştur, ancak yardımın doğrudan savaşa katılan ülkelere verilecek olması Türkiye'nin dış ticaret dengesinin Avrupa'nın 15 ülkesine göre çok daha iyi olduğu gerekçeleriyle Türkiye'nin başvurusu reddedilmiştir (Ertem,2009).

Türkiye'yi ekonomik anlamda yalnız bırakan ABD'li uzmanların tutumu Türk kamuoyunda olumsuz bir hava yaratmıştır siyasi olarak da yalnız kalma endişesiyle yeniden Amerikan hükümetine başvuruda bulunularak Türkiye'nin programa dahil edilmesi istenmiştir

Türkiye'nin plana dahil edilmesi için ABD bazı koşullar öne sürmektedir Türkiye'nin kalkınma planı Marshall ruhuna uygun bir şekilde yeniden düzenlenmeli idi. Bu düzenlemeler doğrultusunda tarımsal üretim artırılmalı, modern tarım aletleri kullanılmalı, ulusal ulaşım sistemleri yenilenmelidir. Bu değişiklikler sonucunda Türkiye imar planı programındaki Avrupa devletlerinin gıda ve hammadde ham madde deposu olarak konumlandırılacak attı ayrıca ABD savunması içinde kolon ve benzeri değerli madenlerin çıkarılmasına öncelik verilmeliydi Türkiye'nin bu isteklerini yerine getireceğini bildirilmesiyle ABD ile imzalanan ekonomik işbirliği anlaşmasıyla Marshall yardımları verilmeye başlandı (Armaoğlu,1964).

3.2.1. Yardımların Kullanılışı

Marshall planı çerçevesinde Türkiye'ye yapılan yardımların bir kısmı Amerikan piyasalarından mal satın almayı içeren doğrudan yardımlardır. Bu yardımlar hibe dolar borçlanma ve şarta bağlı yardımlardır. Dolaylı yardımlar ise OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) ülkelerinden mal satın almayı içeren yardımlardır. Bu dönemde Türkiye'nin faydalandığı yardımlar tüm Marshall yardımlarının %3,6'sını oluşturmaktaydı ve Türkiye açısından da memnuniyetsizlik yaratmaktaydı (Üstün,1997).

Türkiye'ye verilen yardımların ABD'li uzmanların görüşleri ve denetimleri çerçevesinde ağırlığı ağırlıklı olarak tarım alanında kullanılmış; böylelikle Türkiye ilk kez buğday ihracatçısı olmuştur. Ancak bu yardımların özel sektöre özendirilmesi, yardımların tarım ağırlıklı olması ve ulusal sanayinin gelişmesini engellemesi yönünde eleştirilere de maruz bırakmıştır.

Marshall yardımları kapsamında karayollarının geliştirilmesi de büyük önem arz etmekteydi. ABD yardımlarının karayollarının gelişmesi yönünde kullanılmasını istemekteydi. Bu yardımlar çerçevesinde kilometrelerce şehirlerarası karayolları yapılmış, büyükşehirlerde geniş caddeler açılmıştır. Karayolları ulaşımı neticesinde otomobil ve nakit nakil aracı sayısı artmış dolayısıyla da mecburen petrol gereksinimi duyulmaya başlanmıştır (Gerger,1998).

3.2.2. Türkiye'ye Yapılan Askeri Yardımlar ve Nedenleri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB farklı blokların liderleri konumuna gelmiş ve dünya ekonomisindeki etkinliklerini artırma hedefi ile kendi ideolojilerine yakın ülkeleri kendi saflarına çekmek adına askeri ve ekonomik yardımlarda bulunmuşlardır.

ABD hükümeti, Sovyetlerin yayılmasını bir tehdit olarak görmekteydi ve bu yayılmayı durdurmak için bazı devletlere ekonomik yardımlar göndermeye başlamıştı. Ancak ABD'li bazı yazarlar, bu yardımların yoksul ülkelerin yaşam standartlarının yükselmesiyle bağımsız olmak isteyeceklerini ve batıyı yalnız bırakabilecekleri dile getirmektedirler. Nitekim ABD yardımlarıyla Mısır'ı kalkandıran Nasır, Baas siyasetinde Amerikan karşıtı bir politika yürütmüştür. Bu noktada ABD yardımları dağıtırken anti-komünist tavır takınan her ülkeye yardım etmeye başlamıştır, Sonuç olarak Marshall planı Avrupa ülkelerine yardım etmek üzere yola çıkmış, ancak komünizme karşı bir kalkan görevi üstlenmiştir. Avrupa ülkelerinde komünist bakanların hükümetlerinden ayrılmasına ve komünizm karşıtı propaganda yapan demokrat partilerin seçimleri kazanmasına vesile olmuştur. Aynı şekilde Türkiye'de de Marshall yardımlarıyla tarımsal üretimin artışı sonucunda köylünün ve çiftçinin refah düzeyi artmış, dolayısıyla da 1954 seçimlerinde Demokrat Parti güçlenerek yeniden seçimi kazanmıştır.

Türkiye'nin aldığı yardımlar, özellikle NATO'ya üye olmasıyla beraber artış göstermiştir. Bu yardımların temel nedenleri 4 ana başlık üzerinde toplanabilir (Erhan,1996). Birinci sebep; olası bir

Sovyet saldırısında Türkiye'nin tampon görevi görmesi ve NATO'nun zarar görmesini engellemek istemesidir. Ancak bunun sağlanabilmesi için Türk ordusunu güçlendirilmesi gerekmektedir. Verilecek askeri yardımlarla Türk ordusu güçlenecek ve modernleşecektir. İkinci sebep ise Türkiye'de kurulmak istenen askeri üsler için gerekli harcamalardır. ABD'nin arzusu Türkiye üzerinden Ortadoğu'daki gelişmelere müdahale edebilmektir. Üçüncü sebep; Ortadoğu'da oluşturulacak Bağdat Paketi gibi oluşumlarda Türkiye'nin öncül olmasının istenmesiydi ki bunun için Türkiye'nin ekonomik ve askeri alanda desteklenmesi gerekliydi. Dördüncü sebebi ise Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrarının korunması isteğidir, ekonomik ve siyasi istikrarını koruyan bir Türkiye, NATO için gerekliydi.

3.3. Marshall Planı'nın Türkiye'ye Etkileri

3.3.1. Ekonomik Etkiler

Türkiye'nin Marshall Planı kapsamında 1948-1952 yılları arasında yaklaşık 354 milyon dolarlık bir ABD yardımı aldığı ifade edilmektedir. Bu dönemde, Amerika ile yakın ilişkiler kurulmuş ve dolayısıyla, ekonomi politikaları dışarıdan gelen müdahaleler çerçevesinde önemli değişimler göstermiştir.

Türkiye ekonomisi ABD yönlendirmeleri ve öne sürülen koşullar çerçevesinde yönetilmiştir. Bu dönemde, sanayi sektöründeki yatırımlar neredeyse terk edilmiş, kamu yatırımlarında tarımda makineleşme ve karayolları inşaatı öne çıkarılmıştır. Marshall Yardımları Türkiye'yi sanayi sektöründe kalkındırmak yerine; Avrupa'nın gıda ve hammadde deposu olarak konumlandırılmıştır. Fakat Marshall yardımları Türkiye'nin beklentilerini karşılayamamıştır. Türkiye öngördüğü mali desteği alamadığı gibi, Avrupa'nın gıda ve hammadde deposu olma yönündeki beklentilerini de karşılayamamıştır.

Marshall yardımları ile Osmanlı İmparatorluğu döneminden sonra Türkiye yeniden Batı'nın mali egemenliğini tanımak zorunda kalmıştır. Marshall planı çerçevesinde Türkiye sanayi alanındaki girişimlerini durdurmuş ve birçok malın üretiminden vazgeçmek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla yapılan birçok atılım yarıda bırakılmak zorunda kalmıştır.

Böylece Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri yaptığı birçok atılımın da devamını getirememiştir (URL1).

3.3.2. Politik, Siyasi ve Sosyolojik Etkiler

Türkiye, 4 Temmuz 1948'de ABD ile "Ekonomik İşbirliği Anlaşması" imzalayarak Marshall Planı kapsamında kredi alacak ülkeler arasına katılmıştır.

Marshall Planı ile Türkiye'ye yapılan yardımlar iki şekilde gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, ABD tarafından verilen dolar yardımıdır ki bu ABD'den mal ve hizmet almak koşuluyla verilmiştir. İkinci yardım şekli ise çeşitli Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye sağlanan satın alma imkânlarını içermektedir. Ancak bu yardımlarda ağır sanayi yatırımları desteklenmeyip, hafif sanayi yardımları desteklenme yoluna gidilmiştir. Yardımlar en çok tarım, madencilik ve yol inşaatı alanında kullanılmıştır. Türkiye'nin Avrupa'nın ambarı ve hammadde sağlayıcısı olmasının istenmesi sebebiyle, tarım sektörü de bu yardım alanlarının başında gelmekteydi. Türkiye'de bu dönemde alınan yardımlar neticesinde tarımda makineleşme hız kazanmış, modern tarım aletleri ve yöntemleri ile tarım üretiminde verimli bir döneme girilmiş, tarım üretim bölgeleri ile ticaret merkezleri arasındaki ulaşım sağlanarak da ihracat arttırılmıştır. Çiftçilere Marshall yardımları çerçevesinde kredi olanakları sağlanmış ve taksitle traktör satın almaları sağlanmıştır. Bu sayede ziraat işlerinin makineleşmesiyle de daha fazla mahsul elde edilmiştir. Tarım alet ve makinelerin kullanım, onarım ve bakımları konusunda yazılmış olan kitapçıklar Türkçe'ye çevrilerek ücretsiz olarak çiftçilere dağıtılmıştır. Tarım, hayvancılık ve orman sahasında yapılan teknik yardım ise üç şekilde yapılmıştır; ABD'ye bilgi ve görgülerini arttırmak üzere eleman göndermek, ABD'den uzman getirmek ve elit tohum ve damızlık getirmek. Teknik iş birliği kapsamında yapılan yardımların çalışma alanları da tarım, endüstri, nakliyat, eğitim, işçi çalışma ve amme idaresi şeklinde olmuştur. 1954 yılında tarım alanında yapılan yardımların şeklinde değişikliğe gidilmiş ve tarım aletleri ithalatı yerine ABD'nin zirai ürünlerinin fazlası ithal edilmeye başlanmıştır.

Marshall yardımları kapsamında alınan yardımların önemli bir kısmının harcandığı alan mevcut yolların yenilenmesi ve karayolları yapımı oluşturmuştur. 1948 yılından 30 Haziran 1959 tarihine

kadar Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye 1 milyar 207 milyon 434 bin dolara varan yardım yapılmıştır. Bunun 988 milyon 76 bin doları direkt yardım, 195 milyon 402 bin doları dolaylı yardım ve 23 milyon 936 bin doları teknik yardım kapsamındadır. 1962 yılına gelindiğinde Amerikan yardımı miktarı 1,5 milyar dolardan biraz fazla olup, bunun yaklaşık üçte biri borç, üçte ikisi ise hibe yoluyla verilmiştir. Kore Savaşı'nın başlamasıyla birlikte; Marshall yardımları giderek azalmış ve 1953 yılında da sona ermiştir. Ancak bu dönemden sonra da yardımlar bir müddet devam etmiştir (URL2).

4. SONUÇ

1950 yılında iktidarı devralan Demokrat Parti, siyasal konumunu koruyabilmek için Batılı ülkeler ile iş birliği içinde olmuş; özellikle ABD ile yakın ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Menderes hükümeti; NATO ittifakına dâhil olmak ve batılı ülkelerle eşit savunma ilişkileri geliştirebilmek adına ABD'nin Ortadoğu'nun savunmasıyla ilgili projelerine destek vermiştir. Türkiye'nin Amerika'dan askeri ve ekonomik yardım beklemesi ve Batıyla bütünleşme yolundaki genel politikası da bu tutumu gerektirmiştir.

Demokrat Parti yöneticileri Kıbrıs sorunu, Balkan Paketi ve Ortadoğu siyaseti gibi konularda ABD ile müttefik olarak hareket etmiştir. ABD ile SSCB arasındaki küresel rekabetin yürütüldüğü bu dönemde, Türkiye tutumunu açık bir biçimde batıdan yana koymuştur. NATO'ya üyeliğini kolaylaştıracağı beklentisiyle ABD ve İngiltere'nin Ortadoğu'da oluşturmaya çalıştığı güvenlik örgütü kurulması girişimlerine önyak olmuştur. Demokrat Parti yöneticileri, ABD'nin Ortadoğu projesini, ABD ile ilişkileri yakınlaştırma ve bu ülkeden daha fazla askeri ve ekonomik yardım alınmasını sağlayacak fırsat kapısı olarak görmekteydi. Ancak Ortadoğu'da kurulmak istenen örgüte yönelik girişimler yükselen Arap milliyetçiliğinin etkisiyle İngiltere yanlısı Irak dışındaki Arap ülkelerinden destek bulamamıştır. Bu nedenle 1952'de Mısır'da, 1958'de Irak'ta Batı yanlısı monarşileri deviren darbeler Türkiye'nin bölgesel konumunu olumsuz etkilemiş, bölge siyasetini çıkmaza sokmuştur.

Türkiye'nin NATO'ya girmesi ve Marshall Planı dahilinde alınan yardımlar Demokrat Parti adına gerçekleştirilmiş başarılar gibi görünse de alınan yardımlar ve destekler zaman içerisinde Türkiye'nin ekonomisini Batı'ya bağımlı hale getirmiştir.

Türkiye ekonomisi ABD yönlendirmeleri ve öne sürülen koşullar çerçevesinde yönetilmiştir. Bu dönemde, sanayi sektöründeki yatırımlar neredeyse terk edilmiş, kamu yatırımlarında tarımda makineleşme ve karayolları inşaatı öne çıkarılmıştır. Marshall Yardımları Türkiye'yi sanayi sektöründe kalkındırmak yerine; Avrupa'nın gıda ve hammadde deposu olarak konumlandırılmıştır. Fakat Marshall yardımları Türkiye'nin beklentilerini karşılayamamıştır. Türkiye öngördüğü mali desteği alamadığı gibi, Avrupa'nın gıda ve hammadde deposu olma yönündeki beklentilerini de karşılayamamıştır.

Marshall yardımları ile Osmanlı İmparatorluğu döneminden sonra Türkiye yeniden Batı'nın mali egemenliğini tanımak zorunda kalmıştır. Marshall planı çerçevesinde Türkiye sanayi alanındaki girişimlerini durdurmuş ve birçok malın üretiminden vazgeçmek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla yapılan birçok atılım yarıda bırakılmak zorunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F. (1964). *Siyasi Tarih 1789-1960*. Ankara: Sevinç Yayınevi.
- Erhan, Ç. (1996). "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Plânı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 51(1), 275-287
- Ertem, B. (2009). "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Plânı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-397.
- Gerger, H. (1998). *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası*. İstanbul: Belge Yayınları.
- İkiz, A. (2016). Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (37), 461-468
- Kaynar, M. K. (2020). *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Özcan, G. (2015). Ellili Yıllarda 'Dış' Politika", içinde Mete Kaan Kaynar, (ed.) *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İstanbul: İletişim, 2015, s. 97-133

- Üstün, S. (1997). *Turkey and the Marshall Plan: Strive for Aid. Turkish Yearbook of International Relations*, (27), 31-52
- URL1 Marshall Planı Nedir? Amaçları ve Türkiye'ye Etkileri, <https://tarihibilgi.org/marshallplani/> Erişim: 05/11/2022.
- URL2 Marshall Planı, tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/marshall-plani/?pdf=5365> Erişim: 05/11/2022.
- URL3 Ünsal, M. (2010), <http://www.tarihportali.org/soguk-savas-donemi-arastirmalar/9328-truman-doktrini-ve-marshall-yardimi.html> Erişim: 05/11/2022.